

A könyv, amelynek segítségével megérthetjük az afantáziás gondolkodást

„Ha tudtam volna az afantáziáról (aphantasia), könnyebben tanultam volna. Így a tanár által előírt módszert próbáltam magamra erőltetni, úgy kerestem volna valami más módszert magamnak.” – írja a könyvben iskolás koráról egy afantáziás adatközlő (57.). Tanítványom pedagógiai szakvéleményében olvasom, hogy a tanító néni azért küldte a Pedagógiai Szakszolgálathoz a diákot, mert fordítva írt betűket, számokat; nem volt „hajlandó” megtanulni a szorzótáblát, hanem összeadogatott, ám így se volt lassabb a feladatok megoldásában osztálytársainál; rajzai nem feleltek meg az elvárásoknak, ha nem másolás volt a követelmény.

Az 'afantázia' szó egyik alkotója, Adam Zeman írja a könyv előszavában (6.): „Az afantázia jelensége sokáig vakfolt volt a képtudomány szemében [...] Az afantázia név megalkotása ajtót nyitott a párbeszédhez és kutatáshoz.” Alan Kendle könyvének olvasása után tanárként, fejlesztőpedagógusként felismerhetjük afantáziás diákjainkat, jobban megérthetjük, így könnyebben segíthetjük őket. Az író, aki szintén afantáziás, reméli, hogy az általa közzétett ismeretek segítik majd az afantáziás diákok iskolás éveit is. A szerző vallomások és interjúk tematikusan megszerkesztett gyűjteményét adja kezünkbe, amiben saját és sok más afantáziás tapasztalatait foglalja össze tíz fő témában, ezeken belül is különböző kérdésekre bontva a szöveget.

Az írásokat olvasva a cikk elején említett tanítványom pedagógiai szakvéleményében leírt tünetek érthetővé válnak. A kisdíák tipikus afantáziás volt, így kicsit másképp tanult, fejlődött, mint a többség. A könyv adatközlői által leggyakrabban említett kisiskolás probléma a szorzótábla megtanulása volt, helyette sokan a kreatív összeadogatós, csoportosításos módszert

alkalmazták. Például: „A [matematika] tanár azt mondta, hogy tanuljuk meg a szorzótáblát. Most úgy értelmezem ezt a feladatot, hogy 'lásd a táblázatot a fejében'. Meg kellett tanítanom magamnak, hogy mit jelent a szorzótábla, aztán gyors, értelmes számításokat végezni. Például azt tanítottam magamnak, hogy 6x8 nem csak egyszerűen 48, hanem kétszer három nyolcas (=24+24), vagy háromszor két nyolcas (=16+16+16). Mivel nem láttam egyszerűen a táblázatot a fejemben, ki kellett fejlesztenem egy másféle módszert, ami a feladat részleteit és a számok kapcsolatát kifejezte.” (56.) Sokan említik, hogy a rajzórán kényszerűen volt számukra, hogy csak akkor tudtak megfelelni az elvárásoknak, ha előttük volt a rajzolható vagy másolható jelenet, tárgy vagy kép. „A rajzóra pokoli volt. A tanár témát adott, technikát és példát mutatott, de azt nem utánozhattuk [...] Létező referencia nélkül [...] úgy nézett ki az alkotásom, mint egy öt évesé...” (52.) A helyesírás megtanulásában is többen értékelik magukat a többségnél tanácsaltalanabbnak.

Az előszóban az afantáziával foglalkozó kutató leszögezi, hogy az általuk alkotott

név nem azt jelenti, hogy az afantáziásoknak nincs fantáziájuk, hanem azt, hogy ez másképp jelenik meg, mint a többségnél, de nem egyformán minden afantáziásnál. Az interjúgyűjtemény másfél száz oldalán a különböző kérdésekkel kapcsolatos sokféle, ám sok esetben nagyon hasonló meg tapasztalást tükröző „afantáziás” vallomások sorakoznak. Például filmekben sokan nehezebben követik a szereplőket, ha változik a ruhájuk, frizurájuk. Vagy múltjuk emlékei sokszor kevésbé életteliék, inkább adatszerűek: „Egy történet. Gyors-tűzű újramondás. Szellemi napló.” – írja egy adatközlő (115.). Ez nem feltétlenül jelent szegénységet: „Szagokra egyáltalán nem emlékszem, de a hozzájuk kapcsolódó szavakra jól. Tudom, hogy az orgona illata lágy, ami csiklandozza a lábujjam, édesanyámat és a nyári napsütést juttatja eszembe” – írja egy másik adatközlő (48.).

Az emberek többsége lát képeket gondolataiban, gondolkodik elképzelt képek segítségével, azonban nagyjából 3%-uk nem képes tudatosan képekben emlékezni, gondolkozni. Galton 19. század végi kutatása óta foglalkoznak tudományosan ezzel a jelenséggel, de különböző neveken – például „nem képalkotó” – utaltak rá. Csak néhány éve, a jelenség pontosabb körülírásával kapott nevet ez a tulajdonság, avagy képességihiány (Zeman, 2015).

Afantáziásoknak tekintik jelenleg azon személyeket is, akik nem tudnak tudatosan képekben emlékezni, de „átlagosan”, azaz „színes filmekben”, „képekben” álmodnak. Ugyanezzel a névvel illetnek olyan személyeket is, akiknek álmait is „csak” érzések, mozgások építik fel; sőt olyanokat is, akik semmilyen érzékszervüktől kapott információt nem tudnak hasonlóan „érzékeltesen” felidézni, mint ahogy megélték.

Képalkotó módszerekkel és kísérletekkel is mérhető, hogy az afantáziások nem „előhívni” nem tudják, hanem valóban nem alkotnak képet agyukban, sőt nemcsak az agy működésében, hanem annak felépítésében, méreteiben is látszik különbség (Bergman, 2016). A képi emlékek például kétértelmű látási információ feldolgozása-
kor mérhető (Keogh, 2018). Ha sorban

Képalkotó módszerekkel és kísérletekkel is mérhető, hogy az afantáziások nem „előhívni” nem tudják, hanem valóban nem alkotnak képet agyukban, sőt nemcsak az agy működésében, hanem annak felépítésében, méreteiben is látszik különbség. (Bergman, 2016).

A képi emlékek például kétértelmű látási információ feldolgozásakor mérhető (Keogh, 2018). Ha sorban különböző képek érkeznek a két szembe, látszik, hogy kinek az agya jegyzi meg a képi információt. Ez a binokuláris rivalizáción alapuló módszer a tudatos kép-képzetet felé segítheti azokat az afantáziásokat, akik képekben is álmodnak, illetve az alvás és ébrenlét határán látnak képeket.

különböző képek érkeznek a két szembe, látszik, hogy kinek az agya jegyzi meg a képi információt. Ez a binokuláris rivalizáción alapuló módszer a tudatos kép-képzetet felé segítheti azokat az afantáziásokat, akik képekben is álmodnak, illetve az alvás és ébrenlét határán látnak képeket.

Azon feladatok jelentős részét, amelyekről azt hinnénk, hogy vizuális emlékezést, vizuális gondolkodást igényelnek, az afantáziások se oldják meg rosszabbul, mint azok, akik képeket képzelnek maguk elé. Az fMRI-vizsgálatok megmutatják, hogy nem a látásukat, illetve vizuális képzeletüket használják ezekhez a feladatokhoz, hanem más agyi területek aktiválásával oldják meg például a mentális rotációs feladatokat.

Az afantázia örökölhető. Aki afantáziásnak született, nehezen érti meg, hogy az emberek többsége tud képekben gondolkodni. A többségben lévő nem afantáziások pedig az afantáziások gondolkodását érzik furcsának. „Az afantázia tanulmányozásának egyik legmélyebb tanulsága az emberi sokféleséggel kapcsolatos. Mindnyáján saját megtapasztalási módunkat tartjuk normálisnak, ez az összehasonlítási alapunk. Így könnyedén elmulasztjuk észrevenni belső világaink különbözőségét. Ezeknek a különbségeknek a feltárása érdekes, magyarázatot adó, és sokszor felszabadító is.” – írja Zeman az előszóban (8.).

A genetikus afantáziásoknál kevesebben, de vannak, akik későbbi életük során válnak afantáziássá. Ők egyértelműen megtapasztalják két állapotuk különbözőségét. Ilyen volt például a 19. század végén Monsieur X., aki azt írta, hogy hirtelen eltűnt belső képei helyett szavakban kell emlékeznie. Zeman és munkatársai (2010) vizsgálták egy évtizede a szívűtét során belső látását veszített személyt, aki a mérések szerint szintén folyamatosan fejlesztett ki egy másfajta, verbális megoldásmódot a vizuálisnak szánt feladatokra.

„Emlékszem a vizuális részletekre, de nem látom” – mondta (147.).

A képekben való gondolkodás az evolúció során előbb alakult ki, mint a beszéd. Lehet, hogy hiánya, és helyette a szavak fejlettebb használata a fejlődés útja? Talán most, amikor a technika fejlődésével mindenhol, mindenféle üzenetben kész képeket kapunk, nincs már akkora szükségünk a kép-képzetre? Inkább a számítógép logikus, gyors, ám képernyőn nem követhető információfeldolgozására és feladatmegoldására van szükségünk helyette?

Alan Kendle könyvének segítségével bepillantunk az afantáziások és nem afantáziások gondolkodásának különbségeibe, és tudatosabbá válhatunk ezek elfogadásában. Találébban kereshetjük az utat afantáziás gyermekeink, diákjaink segítségére, nehézségeik megoldásában és kiváló adottságaik kibontakoztatásában is.

Kendle, A. (2017). *Aphantasia: Experiences, Perceptions, and Insights*. Oakamoor, UK: Bennion Kearny.

Gulyás Erzsébet

BKSZC Kaesz Gyula Faipari Szakgimnáziuma és Szakközépiskolája

Irodalom

Bergmann, J., Genç, E., Kohler, A., Singer, W., & Pearson, J. (2016). Smaller primary visual cortex is associated with stronger, but less precise mental imagery. *Cerebral cortex*, 26(9), 3838-3850.

Keogh, R., & Pearson, J. (2018). The blind mind: No sensory visual imagery in aphantasia. *Cortex*, 105, 53-60.

Zeman, A. Z., Della Sala, S., Torrens, L. A., Gountouna, V. E., McGonigle, D. J. & Logie, R. H. (2010). Loss of imagery phenomenology with intact visuo-spatial task performance: A case of 'blind imagination'. *Neuropsychologia*, 48(1), 145-155.

Zeman, A. Z., Dewar, M. & Della Sala, S. (2015). Lives without imagery-Congenital aphantasia. *Cortex*, 73, 378-380.